

mōndig

foto Rifath Photoripey

doops
gezinden

* souvenir *

podcast Wereld van verschil

Spotify is de podcast te vinden via de zoektermen 'Doopsgezinden' of 'Wereld van verschil'. Op de website staat hij op de homepage en onder 'publicaties'.

'We proberen een rol te spelen als spil in het dorp'

Aflevering 2 van de serie, *Wie doet straks het licht uit?*, gaat dieper in op gemeente-zijn in tijden van krimpende ledenaantallen. Het is een gesprek tussen de predikant van de kleine gemeente De Lytse Streek Flora Visser en predikant van de grote gemeente Amsterdam Henk Leegte. Hoe doe je dat, gemeente-zijn, ook in lastige tijden?

'Het gaat om present zijn'

Aflevering 4 van de serie, *Met alle geweld*, gaat in op de vraag wat vrede is en hoe je die bereikt. Een gesprek tussen hoofd geestelijke verzorging van de marine, predi-

kant Fred Omvlee, en predikant en dienstweigeraar Pieter Post. Ze bespreken hoe je als predikant die deel uitmaakt van de krijgsmacht de vrede kunt dienen, en de verhouding tussen de vredesbeweging en de kerk in de huidige tijd.

'Het had alles te maken met verlies van geloof'

Aflevering 5, *Stillen in den lande*, bespreekt hoe ver je kunt en mag gaan met je activisme als predikant/theoloog. Een gesprek tussen theoloog Rikko Voorberg, voortrekker bij allerlei acties omtrent vrede en rechtvaardigheid, en predikant Jannie Nijwening. Zij neemt als doopsgezinde aan veel acties deel, maar doet dat het liefst in de luwte. Een gesprek over verantwoordelijkheid, zichtbaarheid en doperse bescheidenheid. <<

Beluister alle afleveringen op Spotify of via www.doopsgezinden.nl/podcasts

Dit jaar maakt de ADS een podcastserie bij het jaarthema 'Wereld van verschil'. De titel van de podcast is 'k Voel de Winden Gods-cast en hij is te beluisteren via de website en de populaire streamingdienst Spotify. Op

vrijdag 1 september 2023 | opening academisch jaar

Het Voordeel van de Twijfel

Remonstrants Seminarium & Doopsgezind Seminarium

Openingsbijeenkomst van 14.00-16.00 uur, voorafgegaan door een lunch (vanaf 13.00 uur) en afgesloten met een borrel.

Je bent overigens de hele dag van harte welkom in het museum bij de oogverblindende expositie *Ode aan Antwerpen. Het geheim van de Hollandse meesters*. Hierin zie je aan de hand van ruim tachtig Vlaamse en Hollandse topstukken uit de zestiende en zeventiende eeuw de grote invloed van Vlaamse schilders op de Hollandse schilderkunst.

Met bijdragen van o.a. Chris Doude van Troostwijk, Johan Roeland en Maarten van der Bijl.

Studenten en docenten, predikanten, geestelijk verzorgers, gemeenteleden en belangstellenden zijn welkom. Inschrijving vooraf verplicht via vera.kok@ads.nl

De bijeenkomst vindt plaats in het auditorium van Museum het Catharijneconvent Lange Nieuwstraat 38 3512 PH Utrecht

vooraf

Vierendertig, vijfendertig... ze zijn allemaal binnen. Toen we vanmorgen aankwamen vlogen ze de bus uit. Eentje zat al in de tram, een ander liep richting het dichtstbijzijnde café. Ik kon niet overal tegelijk zijn, en met moeite hield ik ze allemaal bij elkaar. Nu we teruggaan zitten ze er allemaal in. Gelukkig.

De motor van de bus start en we rijden weg. 'Mary is er niet', hoor ik van achter uit de bus. De bus stopt. Mary is altijd weg en altijd aanwezig. Ze is overal en nergens. Het was al een wonder dat ze vanmorgen op tijd was voor de bus. We kammen de bus en de omgeving uit. Het zweet breekt me uit. Is ze nou echt bij de achterdeur ingestapt en gelijk vooraan er weer uit? Iedereen moet lachen.

'We gaan helpen zoeken', roepen er een paar. Dat lijkt mij geen goed idee en ik sprint de bus uit. Ik heb vandaag foto's gemaakt en met de foto van Mary ga ik de straat op. Net als ik het op wil geven zegt iemand: 'Ze liep richting de supermarkt'. Ik zet het op een rennen richting de supermarkt. Er is niemand. Ze herkennen Mary niet. Is er ook niet geweest.

Ik denk na en kijk rond: politie bellen? Dan zie ik aan de overkant van de straat Mary staan, bij een kraampje met beeldjes, prullaria en ansichtkaarten. 'Mary', schreeuw ik. 'Wat doe je! We maken ons zorgen!'

Ik ren mezelf bijna dood de straat over en spreek haar toe. Ze kijkt me lachend aan, en daarna ernstig. 'Is dit mooi?', vraagt ze terwijl ze een mini-Euromast omhoog houdt. Ik zeg dat het mij niet uitmaakt en dat ze mee moet komen. 'Is dit mooi?', vraagt ze nog eens. Ze kijkt me nog ernstiger aan. Ik geef het op en kijk ernaar. 'Het is prachtig, maar waarom vraag je dat?'

Ze is vastbesloten en rekt af. Als we teruglopen naar de bus zegt ze: 'Ik wil iets meenemen van hier. Als je leeft zoals ik, op straat, met zoveel onrust en tegenslag, is het belangrijk om de mooie dingen te koesteren. En dit was een mooie, gelukkige dag. Dit euromastje kan ik altijd bij me houden, in m'n binnenzak.'

Kalle Brüsewitz
Coördinator communicatie | kalle.bruesewitz@ads.nl

inhoud

4 Nostalgie als EHBO-emotie

Ad Vingerhoets over sentiment en nostalgie

8 Vergeten uittocht

Tea Rienksma over joden in de Arabische wereld

16 Hoop houden, toen en nu

Flora Visser over de erfenis van Menno Simons

20 Samen kan er meer

Willemijn Heerlien over samenwerking en autonomie

en verder...

2 **uitgelicht**
7 **het object** Portret in Makkum
10 **firma de hoop**
11 **colofon**
12 **media & cultuur**
14 **babbelbox**
15 **prinsen & puddingvormen** Franka Riesmeijer over haar verzameling

18 **bijbel** Souvenir van Rachel
22 **collecten**
23 **het lied van...** Machteld Stam
24 **column** – Henk Stenvers Motor

Nostalgie als EHBO-emotie

‘Daar wilde ik je op pakken!’ Emeritus hoogleraar Emoties en Welbevinden Ad Vingerhoets zegt het lachend. ‘Vroeger-was-alles-beter is een negatief sentiment dat niets met nostalgie te maken heeft.’

tekst **Kalle Brüsewitz**

U doet al heel lang onderzoek naar emoties. ‘Ik heb altijd een voorliefde gehad voor de, zoals ik dat noem, stiefkindjes van de psychologie. Er is weinig onderzoek gedaan naar fenomenen als heimwee, emotioneel flauwvallen, huilen, nostalgie. Amerika is over het algemeen toonaangevend in het onderzoek, maar heimwee is daar geen thema. Ze ontkennen dat mensen heimwee kunnen hebben, het is hoogstens iets voor kinderen. En heimwee kun je niet met medicatie

verhelpen, dus ook vanuit de farmaceutische industrie is er geen aandacht voor. Eigenlijk is dat best opmerkelijk want Amerikanen zijn enorm vaderlandslievend, en tijdens de verschillende oorlogen hadden veel soldaten aan het front heimwee. Er is toen wel op een primitieve manier wat gedaan aan preventie.’

Geldt dat ook voor nostalgie?

‘Het geldt voor emotieonderzoek in het algemeen. Dat is nog vrij jong. Tot ongeveer dertig jaar geleden richtte het onderzoek zich vooral op angst en

depressie; zaken die van direct belang waren voor de klinische praktijk. Pas daarna kwam er aandacht voor jaloezie, schuld, schaamte en liefde. En nostalgie is van nog later.’

Wat is emotie eigenlijk?

‘Emoties kun je vergelijken met lichamelijke gevoelens als honger en dorst. Beide prioriteren bepaald gedrag. Als je honger hebt ga je eten. Dat is essentieel voor je lichamenlijk functioneren. Als je vermoeidheid voelt ga je rusten. Allemaal logisch. Met emoties werkt het net zo. Alleen draait het daarbij

nostalgie

om je geestelijke, psychische gesteldheid en je sociale en morele functioneren. Bijvoorbeeld: angst zorgt ervoor dat je gevaarlijke situaties gaat mijden en je veilig voelt. Schuldgevoel zorgt ervoor dat je er alles aan wilt doen om het goed te maken, omdat je er dan ‘weer bij mag horen’.

Als je heel lang niet eet word je echt ziek. Geldt dat bij emoties ook?

‘Ja, absoluut. Het klinische beeld van emoties wordt bepaald door juist die pathologische toestanden. Dus als het niet meer ‘normaal’ is. Maar in mijn onderzoek gaat het niet over chronische honger of chronisch schuldgevoel, maar om gevoelens die je hebt als je normaal functioneert. Dat is ook van wezenlijk belang en niet te onderschatten.’

Wat is de functie van emotie?

‘Emotie gaat om verandering en de aanpassing daaraan, en daarmee het manipuleren van de situatie en/of de ander.’

Manipuleren is een groot woord.

‘Ja, maar dat bedoel ik wel. Als je boos bent is dat vooral een signaal aan de ander dat er iets anders moet gebeuren. En dat geldt ook voor schaamte of verdriet. Schaamte is een signaal waardoor je beseft dat je over de schreef bent gegaan en dat niet meer zult doen – met grote kans op vergeving. Tranen van verdriet – of beter: onvermogen – zijn een sterk signaal dat je troost of hulp van de ander nodig hebt. Dus de functie van een emotie hangt af van welke emotie het is. Veel emoties zijn vooral een sociaal construct.’

Is nostalgie een emotie?

‘Dat ligt ingewikkeld, er zijn wel 92 definities van emotie. En over nostalgie bestaat enige discussie, maar we gaan er maar even vanuit dat ook dat een emotie is.’

Wat is de functie van nostalgie?

‘Dat is een bijzondere. Ik noem het een EHBO-emotie. Het heeft als doel dat je je beter gaat voelen, zowel lichamenlijk als geestelijk. Vooral als je koud, somber en eenzaam voelt is het een heel bruikbare emotie. Inderdaad is aangetoond dat die zich vaker aandient als het koud is, of slecht weer, en als je je eenzaam en somber voelt.’

‘Stiefkindjes van de psychologie’

Als je alleen voor het raam zit en je kijkt naar het gure weer buiten, heb je de neiging tot nostalgische gevoelens. Is het daarmee niet een negatieve emotie?

‘Nee, juist niet. Nostalgie heeft hele positieve effecten, dus is juist een positieve emotie.’

Als ik nadenk over nostalgie en nostalgische gevoelens voelt dat niet per se positief. Want nostalgie heeft toch de neiging over te gaan in ‘vroeger was alles beter’?

Nee, ha ha! Daar wilde ik je op pakken. Nostalgie is niet het algehele sentiment dat vroeger alles beter was. Uit onderzoek naar nostalgie is gebleken dat het daarbij altijd om een heel concrete situatie gaat die je zelf hebt meegemaakt. Bijvoorbeeld het gevoel dat je had toen je voor het eerst alleen op vakantie ging, of de eerste keer dat je naar het bos ging aan de hand van je oma. Dat onderscheid is wel belangrijk: een nostalgische herinnering is wat anders dan zo'n algemeen sentiment.’

Het is dus heel concreet.

Ja, je kunt het inzetten en oproepen. De zintuigen werken daar goed bij. De geur van de soep van oma,

of muziek die je aan de avonden met je vader herinnert. Dat soort concrete nostalgie.’

Is het gek dat ik nostalgie en sentiment door elkaar haal?

‘Nee, zeker niet. Dat gebeurt heel veel. Maar het is echt wat anders. Bijvoorbeeld: als je muziek hoort die je herinnert aan vroeger, vervolgens de conclusie trekt dat zulke goede muziek er tegenwoordig niet meer is en concludeert dat ‘vroeger alles beter was’, dan zet je er een filter op. Je vult dingen in of laat dingen weg. Of dat negatief is of positief is een kwestie van interpretatie, maar het is niet meer de pure emotie nostalgie.’

Wat zijn nog meer positieve effecten van nostalgie?

‘Er zijn onderzoeken waaruit naar voren komt dat het opwekken van nostalgie maakt dat mensen zich meer verbonden voelen met elkaar, bereid zijn meer te geven aan goede doelen, minder de neiging hebben om mensen te stigmatiseren en nog veel meer. Ik geef je een mooi voorbeeld van een onderzoek dat ik heb gedaan. We plaatsten twee groepen ieder in een kamer waar het 16 graden was. De ene groep lieten we een nostalgische herinnering oproepen, en de andere vroegen we om een concrete herinnering, bijvoorbeeld ‘welke kleur had jullie voorkeur vroeger?’. Als we de mensen daarna vroegen om de temperatuur van de kamer in te schatten, dan schatten de personen in de nostalgieconditie die beduidend hoger in dan de mensen in de andere conditie. Dus, in deze tijden van hoge energierekeningen loont het misschien om de kamertemperatuur wat lager in te stellen, maar dan wel naar nostalgische muziek te luisteren om jezelf zodoende op temperatuur te houden!’

Zou je angst met nostalgie kunnen bestrijden?

‘Angst in het algemeen niet, maar als je ervan uitgaat dat ‘vroeger-was-alles-beter’-gevoelens voornamelijk voortkomen uit angst, dan kan het werken. Mijn tip is om dat met elkaar te bespreken. Bespreek de angst voor verandering en zorg dat nostalgie een positief iets blijft. Op deze manier vindt nostalgie als remedie langzaam haar weg in de gezondheidszorg. Uit onderzoek blijkt dat mensen in verzorgingstehuizen, door samen te luisteren naar nostalgische muziek en te praten over de herinneringen daaraan, zich aantoonbaar beter voelen. En misschien is het ook wel zo dat nostalgie kan helpen om heimwee, voor bepaalde personen een heel weerbarstig probleem, te verlichten.’ <<

Betrokken

tekst **Hanna Melse**

In de doopsgezinde kerk in Makkum bevindt zich een geschilderd portret van Frederik Cornelis Fleischer (1863–1929). Hij was hier predikant van 1902 tot 1909.

Fleischer werd geboren in Amsterdam en was achtereenvolgens predikant te Broek op Langedijk (1896–1902), Makkum en Winterswijk (1909–1924). Hij sociaal zeer betrokken, getuige zijn inzet voor het Groene Kruis, dat hij oprichtte en voorzat tot zijn dood. Deze religieus neutrale vereniging richtte zich op het verbeteren van de volksgezondheid door onder meer verpleegsters en vroedvrouwen op te leiden, de bestrijding van tuberculose en het verstrekken van medische hulpmiddelen. Vanuit de doopsgezinde pastorieën in Makkum en Winterswijk verspreidde het werk zich door de provincies.

Publicaties

Vanaf 1921 was Fleischer actief als secretaris van *Algemeene Commissie voor Buitenlandsche Nooden*. Hij organiseerde hulp voor Russische doopsgezinde broeders, die hij in 1922 in Oekraïne bezocht. Bovendien schreef hij: *Menno Simons (1492–1559) [sic]; Eene levensschets (1892); Bloesemknoppen. Preeken (1902); Die Tauf gesinnt in den Niederlanden (1904); De Doopsgezinden (1909); De Doopsgezinde Gemeente te Winterswijk (1911)*. Daarnaast verschenen diverse

artikelen van zijn hand in het *Doopsgezind Jaarboekje* en, van 1896 tot 1910, jaaroverzichten in *Doopsgezinde Bijdragen*.

Fleischer ontving de huisorde van verdienste van het Rode Kruis en werd benoemd tot Officier in de orde van Oranje Nassau. Mogelijk heeft de predikant vanwege zijn doofheid alleen in kleinere doopsgezinde gemeenten gewerkt. Hij overleed in 1929 in Beekbergen. Zijn zoon Willem Isaak Fleischer (1905–1973) was ook predikant.

Rotgans

Het portret is een borststuk van Fleischer, gekleed in pak, met op de revers van zijn jas een lintje als onderscheidingsteken. Blijkens de signatuur is het schilderij gemaakt door Jan Rotgans (Hoorn, Terschelling 1881–Den Haag 1969). Rotgans was veelzijdig: zowel grafisch ontwerper, schilder, boekillustrator als tekenaar van strips, reclame en spotprenten.

Voor het *Algemeen Handelsblad* tekende hij jarenlang bijna iedere week een portret van iemand in het nieuws. Na de Tweede Wereldoorlog, toen het reproduceren van portretfoto's in de media eenvoudiger en minder kostbaar was geworden, liepen de illustratieopdrachten terug.

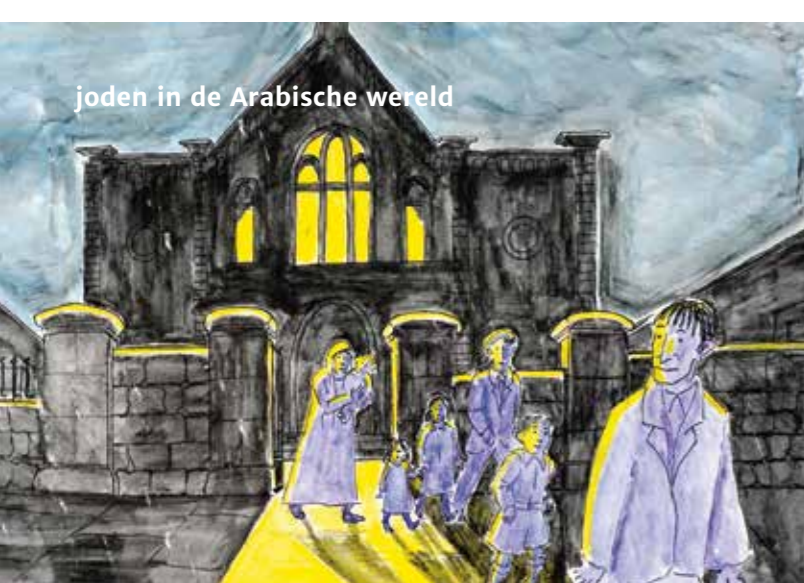
afb. in *Doopsgezind Jaarboekje 1931*

De kunstenaar legde zich vervolgens toe op het maken van portretten van overledenen naar foto's.

Dit portret is niet gedateerd maar Rotgans zal ook hier deze werkwijze hebben toegepast, gezien de onmiskenbare overeenkomst met een portretfoto van Fleischer. Het portret is dus postuum tot stand gekomen als aandenken aan deze sociaal-maatschappelijk actieve doopsgezinde predikant. <<

Heeft uw gemeente ook bijzonder erfgoed? Geef het door aan de Kunstcommissie van de ADS, info@ads.nl. Wellicht kan deze rubriek er aandacht aan besteden.

> *Mienskipsnijs* (gemeentebld doopsgezind Makkum) 2019, nr. 6
> Jan Jaap Heij, *Vernieuwing en bezinning. Nederlandse beeldende kunst en kunstnijverheid ca. 1885–1935 uit de collectie van het Drents Museum*, Zwolle/Assen 2004, p. 190 (nr. 114. Jan Rotgans)
> A.G. van Hulst en Nanne van der Zijpp, ‘Fleischer, Frederik Cornelis (1863–1929)’, 1956, via: *Global Anabaptist Mennonite Encyclopedia Online*

Vergeeten uittocht

In 2009 verscheen in Nederlandse vertaling het boek *Paradijs van mijn vader* van de Amerikaans-Israëlische auteur Ariel Sabar. *tekst Tea G. Rienksma*

Het boek is de neerslag van de zoektocht naar de geschiedenis van zijn familie, een Koerdisch-joodse familie die eeuwenlang in de bergen van Noord-Irak leefde, samen met de moslimburen. Zijn ouders waren redelijk welgesteld en konden hun zoon naar school sturen. Grootvader was een stoffenverver en tevens een vrome en geleerde jood die vele uren in de synagoge doorbracht.

Maar na het uitroepen van de staat Israël in 1948 kwam aan dit redelijk vreedzaam samenleven plotseling een einde. De vijandigheden ten aanzien van de joden namen snel toe, evenals antisemitische gewelddadigheden. De de-naturalisatiewet in Irak (1950) maakte het voor joden mogelijk het land vrij te verlaten, mits zij hun Iraakse nationaliteit opgaven en nooit meer terug zouden keren.

Ariel Sabar beschrijft in zijn boek wat dit voor zijn familie betekende en uiteindelijk ook voor hemzelf. Ik las het en vond het schokkend. Deze geschiedenis kende ik niet. Het uitroepen van de staat Israël in 1948 betekende voor de joden die al eeuwen in de omringende Arabische buurlanden hadden geleefd, een totaal nieuwe situatie. Een situatie die hun bestaan bedreigde en die velen dwong huis en haard te verlaten en te vluchten.

Resolutie 181

Op 14 mei 1948 riep David Ben-Gurion de onafhankelijkheid uit van de nieuwe staat Israël. Op 15 mei 1948 liep het Britse mandaat over Palestina af en verlieten de Britse troepen Israël. Vervolgens vielen de legers van Egypte, Syrië, Trans-Jordanië, Libanon, Saudi-Arabië en Irak de jonge staat binnen en brak de onafhankelijkheidsoorlog uit. Dit was het directe gevolg van de weigering van de Arabische landen om resolutie 181, die in november 1947 in de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties was aangenomen, te ondersteunen.

Resolutie 181 bevatte de aanbeveling dat het deel van het Britse mandaatgebied ten westen van de Jordaan verdeeld zou worden in een joodse en een tweede Arabische staat. In november waren als reactie daarop in de Arabische wereld, onder andere in Aden en Egypte, anti-joodse gewelddadigheden uitgebroken. In de gehele Arabische wereld werd het leven van de joden die daar eeuwenlang gewoond hadden, bedreigd.

Antisemitisme

Begin 1900 leefden circa één miljoen joden in de Arabische landen en in Noord-Afrika. Hoewel ze er in redelijke vrijheid konden leven, hadden ze minder rechten dan de moslimbevolking en werden ze als

tweederangs burgers beschouwd. Eind jaren 70 van de vorige eeuw waren bijna alle joden uit de islamitische landen gevlucht, de meesten naar Israël.

De vestiging van de staat Israël betekende een enorme toename van het antisemitisme, een ontwikkeling die met name in Irak al in de jaren 30 was ingezet onder invloed van een groeiende nationalistische beweging. Een van de eerste geestelijke leiders van de Arabische wereld die opriep tot een heilige oorlog om de joden uit Palestina te verdrijven, was Haj Amin El Hoesseini, de grootmoefiti van Jeruzalem. Zijn antisemitische ideeën brachten hem voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog ertoe steun te zoeken bij de nazi's. Bekend is zijn ontmoeting met Hitler. Hierdoor kwam de positie van de joden in de Arabische wereld nog meer onder druk te staan.

Documentaire

Het ontstaan van een massale uittocht uit landen als Irak, Marokko, Jemen, Egypte en Syrië is onderwerp van een film die in mei, ten tijde van de vieringen van het 75-jarig bestaan van de staat Israël, werd uitgezonden door de joodse redactie van de EO. In deze documentaire van Marcel Prins, getiteld *Een vergeten uittocht*,¹ komen joden aan het woord die als kind deze 'vergeten uittocht' hebben meegemaakt.

Zij vertellen hun verhaal, waarin steeds ervaringen naar voren komen van vijandelijkheden van moslims die moordpartijen en gruwelijke gewelddadigheden begingen ten aanzien van de joodse bevolking. Ook wordt verteld hoe de jonge staat Israël voor hen een veilig toevluchtsoord werd waarin ze weer een bestaan konden opbouwen. Het zijn verhalen van welgestelde joden uit de goeie klasse en van joden uit bijvoorbeeld Jemen, die door hun vlucht

naar Israël van de 'Middeleeuwen' terecht kwamen in de moderne wereld, en wat dat voor hen betekende.

75 jaar Israël

Op vele manieren wordt dit jaar door de joodse gemeenschappen over de hele wereld aandacht besteed aan '75 jaar Israël'. Dat het hierbij niet alleen om feestelijkheden gaat is wel duidelijk. De huidige politieke ontwikkelingen in Israël baren velen grote zorgen. Ook een groot deel van de Israëlische bevolking is zeer verontrust. Een boeiend beeld van hoe Nederlandse joden nu tegen Israël aankijken, biedt de zesdelige serie *Het Beloofde Land* van Coen Verbraak,² onlangs uitgezonden op NPO 2. Dat Israël een thuis was voor de joden die de Shoah overleefd hadden en slachtoffer waren geweest van antisemitische gewelddadigheden en pogroms in Europa, is te begrijpen. Hier kon men jood zijn onder andere joden – hier geen antisemitisme, geen vervolging. Dat velen binnen de joodse gemeenschap inmiddels minder positief denken over het huidige Israël is een moeilijke en pijnlijke constatering. Toch blijven joden zonder de staat Israël een 'blanco cheque', in de woorden van een van de geïnterviewden in de serie. <<

1 *Een vergeten uittocht*, documentaire over de dramatische vlucht van de joden uit de Arabische landen en Noord-Afrika. In april jl. in twee delen uitgezonden door de EO op NPO 2, terug te zien op NPO Start.

2 *Het Beloofde Land – Nederlandse Joden over 75 jaar Israël en over zichzelf* van Coen Verbraak werd vanaf 16 april in zes afleveringen uitgezonden door BNNVARA op NPO 2, terug te zien op NPO Start.

Bij hoop put ik al gauw uit allerlei christelijke, theologische bronnen.

Geen leven zonder

Deze rubriek gaat over hoop. Want er is al genoeg ellende. Goede hoop, maar geen valse hoop. Hoop op beter: noem het verlangen.

Misschien is dat beroepsdeformatie. Want de ene hoop is de andere niet. Het maakt al een heel verschil of je hoopt op een eeuwig leven na dit aardse tranendal, of uitziet naar een al dan niet nabije wereld waar sprake is van vrede, gerechtigheid en een geheelde schepping. Maar als je daar niet in gelooft, blijft er genoeg over om op te hopen, want hoop is geen exclusief christelijk 'product'.

Heeft u ook iets hoopvol gelezen, gezien of gehoord en wilt u het delen? Laat het weten via communicatie@ads.nl en het verschijnt zomaar in de volgende editie.

Er is voor mensen nu eenmaal geen leven mogelijk zonder hoop. Bedenk maar eens of je morgenochtend uit bed zou stappen zonder hoop. Waarom zou je er überhaupt uitkomen als er niet enig vertrouwen is dat het de moeite loont? Wat realisme in de verwachtingen is daarbij natuurlijk niet overbodig, want de dag moet toch op z'n minst enig perspectief bieden om eraan te beginnen.

Of doe ik nu teveel af aan wat hoop werkelijk is? Want ook is waar dat hoop het meest intens is in situaties van rampspoed, wanneer je dreigt weg te zinken in moedeloosheid en angst voor de

toekomst, wanneer wanhoop je dreigt te verlammen. Het is een wapen tegen doelloos afwachten. Václav Havel heeft gezegd dat hoop niet hetzelfde is als optimisme, het is niet de overtuiging dat het goed zal aflopen. Het is de zekerheid dat iets zinvol is, ook al weet je niet hoe het afloopt. De mogelijkheid van het goede biedt hoop en zin, ook al weet je dat het gehoopte misschien niet gerealiseerd wordt.

De ernstig zieke psychiater Dirk De Wachter verwoordt het zo: 'Natuurlijk ga je altijd van hoop uit. De hoop dat jij degene bent die ontsnapt. Dat jij degene bent die sterker is dan de prognose. Iedereen gaat van die hoop uit; dat is universeel, dat is menselijk, dat is wie we zijn. Zelfs als je dokter bent en weet wat de wetenschap zelf weet, ga je van die hoop uit. Dus ook ik.'

Hoop is een innerlijke oriëntatie. En hoop gaat uit van vertrouwen. Waar je dat vandaan haalt is weer een ander verhaal. Maar zonder hoop begin je niets. <<

foto Connor Coyne

Prikkel uw zintuigen bij Mennorode

Midden op de Veluwe

Word wakker in de kalmte van het bos. Geniet van een heerlijk ontbijt en trek er op uit. Ontdek de Veluwe per fiets of te voet. Kom uzelf en uw fiets opladen terwijl u geniet van een heerlijke lunch. U wordt altijd gastvrij ontvangen bij Mennorode! Ontspan in onze gezellige bar of op het sfeervolle terras. Laat u verrassen door onze chef. Dineren in ons a la carte restaurant betekent genieten van heerlijke gerechten veelal bereid met lokale ingrediënten.

Kortom een bezoek bij Mennorode staat garant voor een gastvrij, puur bezoek.

HOTEL MENNORODE

Apeldoornseweg 185 8075 RJ Elspeet
Telefoon 0577 498111 www.mennorode.nl

Boek via onze website met 12% korting

- Geniet van rust en ruimte
- Per fiets of te voet genieten van de Veluwse bossen, direct vanaf het hotelterrein
- Onder vermelding van "advertentie doopsgezind" bij het boeken, ontvangt u een voucher voor een gratis consumptie.

U kunt telefonisch reserveren via 0577 498 111, of extra voordelig met 12% korting via www.mennorode.nl.

colofon

Mondig is een uitgave van de Algemene Doopsgezinde Sociëteit (ADS) en verschijnt zes keer per jaar. Het blad wordt tegen een vrijwillige bijdrage toegezonden aan alle leden van doopsgezinde gemeenten. Vrienden en belangstellenden die het blad willen ontvangen, betalen € 40,- per jaar. U kunt zich opgeven via de contactgegevens in dit colofon. U kunt uw bijdrage overmaken op NL19 ABNA 0243 4938 86 t.n.v. Algemene Doopsgezinde Sociëteit onder vermelding van 'Mondig 2022'.

Hoofdredactie Kalle Brüsewitz
Eindredactie Marijke van Duin
Redactie Carolien Cornelissen, Yko van der Goot, André Maris en Franka Riesmeijer

Ontwerp & opmaak Susan de Loor – KantoordeLoor Haarlem
Druk GBU media | Urk
Advertenties Kalle Brüsewitz
Oplage 5.000
Papier Maxi Offset FSC-mix credit gecertificeerd
Contact redactie & adv. Singel 454 | 1017 AW Amsterdam
020 623 09 14
communicatie@ads.nl
www.doopsgezinden.nl
Abonnement groot letter CBB 0341 565 477 of klantenservice@cbb.nl
Het volgend nummer van *Mondig* verschijnt eind augustus. Reacties voor 'ingekomen' vóór 15 juli aanleveren. Brieven dienen kort en zaakgericht te zijn. De redactie behoudt zich het recht voor om bijdragen in te korten of niet op te nemen.

© ADS 2023

Dopersduin
Wees welkom

Oorsprongweg 3
1871 HA Schoorl
tel. 072 509 12 74
dopersduin.nl

In de rubriek media & cultuur verschijnen besprekingen van boeken, muziek, films, tentoonstellingen en andere culturele uitingen.

EXPOSITIE

indruk

Weg moeten

De expositie *Exodus* in Maarssen belicht urgente kwesties in de hedendaagse maatschappij. Aangezien onze kinderen op school bezig zijn met het thema 'kunst', besloot ik ze mee te nemen. Dat heb ik geweten... Er ontstond een goed gesprek over het verhaal van Exodus, over wat er speelt in de wereld van nu en wat je eraan kunt doen. De tentoonstelling is voor iedereen toegankelijk, jong of oud, goed of slecht ter been. Alles is gelijkvloers.

Het kunstwerk dat indruk maakte op onze zoon was *Man met koffer*. Naakt, met een aantal boodschappentassen in zijn ene hand, een koffer in de ander, zijn hoofd naar beneden afgewend. We hebben het over vluchtelingen die alles achter moeten laten. *Choub*, 'hout' in Farsi, dat vijf torso's in hout en metaal tentoonstelt, vond mijn dochter interessant. Mooie kleuren, mooi om te zien en allemaal verschillend. Met dit werk laat de kunstenaar zien dat je je vanzelf aanpast als je ergens anders woont – je verandert mee.

Ik werd nieuwsgierig naar het kunstwerk *Not leave but remain*. In een grote ruimte zie je een waterval van papieren. Door met houtskool over het papier te wrijven kleurde de kunstenaar muren, plafonds en deuren van alle plekken waar ze heeft gewoond, zodat ze de details te pakken kreeg. Haar thema? Nu de mensheid zich zo snel kan verplaatsen heeft dat grote gevolgen. Er zijn veel plekken waar mensen noodgedwongen weg moeten. Dat doet wat met je.

Met een hoofd vol gedachten reisden we terug naar huis. 'Mam, wist je dat Nederland een van de veiligste landen is in de wereld? Dat heb ik op school geleerd. Maar in Finland zijn ze nog gelukkiger.'

Carlien Pels

Exodus - Hedendaagse kunst, urgente verhalen, Buitenplaats Doornburg, Maarssen, te zien t/m 24 sept. 2023

BOEK

meebeleven

Winnen van onszelf

'Is dit de manier om te winnen van de wereld?' vraagt Yanna. Ik zweet. Ik weet het niet. De wereld is geen film met *good guys* en *bad guys*, dit heeft niets te maken met winnen of verliezen. Wij zijn onderdeel van de wereld. 'We moeten allemaal veranderen', zeg ik. 'We moeten winnen van onszelf.'

Yanna zit in klas 3B. Het verhaal van Kantuta, ofwel Pocahontas, raakt haar. Het gaat over de ontbossing en vervuiling in haar vaderland Ecuador. Yanna ontdekt

wie ze wil zijn, waar haar grenzen liggen en hoe ze om wil gaan met de reacties van haar omgeving. Auteur Mark Boode weet in *Winnen van de wereld* precies de juiste woorden te vinden om mee te gaan in die wereld. Hij laat vlinders van ontluikende verliefdheid overvliegen, verontwaardiging meebeleven en verwondering over de wereld van de Green Rebels binnenkomen. Zoals dat kan gaan in een puberleven komen de ontwikkelingen in volle vaart op Yanna afgestormd. Ze vlucht, maar leert ook haar idealen verwoorden en laat zich verrassen door haar omgeving. Bovenal leert Yanna dat ze er mag zijn.

Winnen van de wereld (leeftijd 13+) heb ik gelezen als een sfeervol en hoopgevend boek. Het verhaal is meeslepend en het taalgebruik realistisch en vloeiend. Thema's als liefde, vriendschap, milieubewustzijn en financiële onafhankelijkheid komen op een bijzonder ongekunstelde en begrijpelijke manier samen. Het boek bevat een nawoord van de jonge klimaatactivist Jesse van Schaik en biedt veel informatie en inspiratie. De actiebereidheid is in mij al aan het bruisen. Dat gevoel gun ik iedere jongere.

Heleen Zoethout

Winnen van de wereld, Mark Boode, uitgeverij Lemniscaat, € 16,99

postgroei

Gelukkiger leven

Stel je voor: een Nederland dat binnen de draagkracht van de aarde leeft. Een land waarin economische groei niet meer voorop staat, terwijl de welvaart voor verreweg de meeste Nederlanders intact blijft. Een land waarin mensen gelukkiger

worden, met minder stress en meer vrije tijd. Aan de hand van kleine en grote verhalen neemt *Er is leven na de groei* de lezer mee naar het Nederland van 2040. Verbetervoorstellen passeren de revue, voor de inrichting van de economie, de sociale zekerheid, de landbouw, de zorg en mobiliteit. Paul Schenderling heropent, in samenwerking met twaalf deskundigen, als het ware de bezinning op het Club van Rome-rapport uit 1972: *Grenzen aan de groei*. Het door Schenderling verbeelde Nederland laat zich niet meer leiden door een naïef vertrouwen in economische groei als oplossing voor alle problemen. Het nieuwe Nederland houdt rekening met de begrensd draagkracht van de aarde en biedt zijn inwoners ontspanning en geluk. Schenderling poneert een milieuheffing op consumptie in combinatie met een flink lagere belasting op arbeid. De hedendaagse grote ecologische en sociale problemen zijn immers rechtstreeks gerelateerd aan ons consumptiegedrag. We consumeren veel meer dan de aarde fysiek aankan. De verlaging van de belasting op arbeid leidt tot een

De druppels bij de besproken items geven de waardering van de recensent weer. Die kan uiteenlopen van één druppel (niet best), tot vijf druppels (uitstekend).

langdurige versterking van de werkgelegenheid, omdat die het voor bedrijven aantrekkelijker maakt mensen in dienst te nemen en te houden. De periode na totstandkoming van dit schonere en plezieriger Nederland noemt Schenderling de periode van postgroei. Dit nieuwe verhaal voor Nederland is ambitieus, wetenschappelijk gefundeerd, waardengedreven, sociaal en realistisch, aldus de achterflap. Ambitieuw, waardengedreven en sociaal is het zeer zeker! De onderbouwing van het wetenschappelijke en realistische lijkt me echter onvoldoende. Maar dat Schenderling en zijn kompanen het publieke debat over de inktzwarte schaduwzijden van economische groei prikkelen, vind ik pure winst.

Jehannes Regnerus

Er is leven na de groei. Hoe we onze toekomst realistisch veiligstellen, Paul Schenderling, uitgeverij Bot Uitgevers, € 25,-

klimaat

Genegeerd

Aan de ene kant levert wetenschappelijk onderzoek naar de

opwarming van de aarde alarmerende uitkomsten op. Aan de andere kant worden maatregelen om de opwarming te beperken tot 1,5 graad Celsius alsnog uitgesteld. Het boeiende interview van Franka Riesmeijer met ds. Rozemarijn van 't Einde, in het vorige nummer van *Mondig*, bracht mij ertoe haar boek te lezen.

Het is een boek met een grote urgentie. Verhelderend om een rijtje te zien van wat er in de wereld mis zal gaan als de opwarming zo doorgaat. Rijk ook, doordat Van 't Einde haar eigen ervaringen bij het actievoeren beschrijft; de persoonlijke toon maakt het toegankelijk. Wat voor mij belangrijk is in dit boek, is de notie dat het niet alleen gaat om onze eigen verantwoordelijkheid als burgers – zonnepanelen nemen, de auto laten staan en de fiets nemen, enzovoort – maar dat onze overheden hun taak goed moeten vervullen. Zoals een eind maken aan belastingvoordelen en -vrijstellingen voor vervuilende en fossiele industrieën. Van 't Einde: 'We snakken naar een premier die wetenschappelijke inzichten serieus neemt, die eerlijk toegeeft dat hij de urgentie van de klimaatcrisis ronduit heeft genegeerd.' Helemaal mee eens. De 26 hoofdstukken eindigen allemaal met aanbevelingen, *Startblokken* genoemd, bijvoorbeeld 'Startblokken om in je (religieuze) gemeenschap aan de slag te gaan'. Een uiterst nuttig boek om de naderende klimaatramp te begrijpen en het hoofd te bieden.

André Maris

Rebelleren voor het leven. Een dominee in actie voor klimaatrechtvaardigheid, Rozemarijn van 't Einde, uitgeverij Kok Boekencentrum, € 20,99

Souvenirs tekst Franka Riesmeijer

Van ansichtkaarten tot theelepeltjes, van foto's tot koelkastmagneten. Souvenirs zijn er in veel vormen en maten. Vijf zusters en een broeder over het bijzonderste souvenir dat ze van hun reizen hebben meegenomen.

Anneke Brouwer-Poldervaart

'*Twee beren* van KaDeWe, een soort Bijenkorf waar je geweest moet zijn als je in Berlijn bent. Ze brachten elk jaar een nieuw model uit. Nu niet meer, helaas.'

Carolien Cornelissen 'Ik spaar *theelepeltjes*. Daar ben ik toe aangezet door de zusterkring, die een eigen theelepeltje had. De doopsgezinde gemeente Enkhuizen had er ook een. Vervolgens kreeg ik er eentje met Menno erop. Zo is het gekomen. Ik neem ze mee van mijn reizen en krijg ze ook van mijn dochters, die op veel meer interessante plaatsen in de wereld zijn geweest. Deze hier is wel een van mijn favorieten. Gekregen van mijn ambtsgeenoot in het Vaticaan.'

Irene van Setten 'In Bethlehem heb ik deze bijzondere *kerststal* gekocht. De drie koningen worden tegengehouden door de muur van het moderne Israël op de Westelijke Jordaanoever. De winkel waar ik hem heb gekocht wordt aan drie kanten door deze negen meter hoge kolos omringd. De kerststal ziet er op het eerste gezicht hopeloos uit. Maar er zijn mogelijkheden: er is nog een ingang via de achterdeur en de muur zit los en kan eruit. Dat is maar goed ook, want door de muur in mijn toiletta te verstoppen kon ik de kerststal door de Israëliëse douane

krijgen en meenemen naar Nederland.'

Arida van Oudenallen-Hooiveld 'Een *houtsnijwerkje*, van ons bezoek aan Roemenië nu 23 jaar geleden. In de dorpen daar zie je prachtige erfafscheidingen. Met houtsnijwerk, zo mooi! Buiten de hekken was vaak een bankje, waar vrouwen in het zonnetje zaten met borduurwerk, meestal tafellakens met ajourranden. Het houtsnijwerk siert nog steeds onze kamer. Het was een reis om nooit te vergeten!'

Tilly Overbeek 'Onderstaand *steentje* kwam ik jaren geleden tegen op het Griekse eiland Paxos. Een jong meisje verkocht op een bananendoos stenen met eigen teksten erop. We kwamen er niet uit wat er staat, zij sprak alleen Grieks, maar we denken dat haar naam erop staat. Een lieve herinnering.'

Jaap Brüsewitz 'Wij hebben vijf jaar in Rusland gewoond. *Dit beeld* is ons dierbaar omdat het iets vertelt over de eindeloosheid van het land. Je ziet een meisje dat een brief deelt met haar vriendin. Deze wereld is zo vredig maar ook zo verdrietig, en dat is precies wat ik voel. Dan denk ik aan de eindeloosheid van het land en aan de onmetelijke afstand die ik nu voel.' <<

Prinsen & puddingvormen

In het museum van Ter Aar is momenteel een bijzondere tentoonstelling: vierhonderd puddingvormen, van onder meer steen, keramiek en staal. Allemaal uit de verzameling van één vrouw.

tekst Franka Riesmeijer

Ze komen volgens de begeleidende tekst 'uit vervlogen tijden, maar zijn goed bewaard gebleven'. Als ik dat lees bespeur ik twee reacties bij mezelf. Ten eerste – vierhonderd?! Ten tweede ben ik geraakt door de liefdevolle kneuterigheid. Niet alleen had deze vrouw zo'n grote liefde voor puddingvormen dat ze er vierhonderd had, ook zijn ze allemaal nog in topvorm. Een verzameling gebruiksobjecten zonder gebruikssporen.

Amerikaans onderzoek heeft aangetoond dat de helft van de lp-kopers geen lp-speler heeft. Maar daar mag ik niet om lachen. Want ik ben ook zo'n verzamelaar van gebruiksobjecten die ik niet kan gebruiken: boeken. Een heel schap vol met mijn bijzondere verzameling. U denkt natuurlijk: 'Boeken kun je toch gebruiken? Open ze en lees ze!' Dat kan... met een deel ervan. Mijn verzameling betreft namelijk exemplaren van *Le Petit Prince* van Antoine de Saint-Exupéry. Het boek staat er in het Frans, een taal die ik een beetje ken en waarin ik het boek voor het eerst heb gelezen. En het staat er in het Duits, Engels, Nederlands, Fries, Gents, en andere talen die ik allemaal tot op bepaalde hoogte kan lezen.

Maar ook in hiërogliefen, Arabisch, Koreaans... Talen waarvan ik het alfabet niet eens ken.

Het is een hobby geworden. Als ik op vakantie ben zoek ik een nieuw exemplaar. Deze zomer hoop ik er een uit Estland te kunnen toevoegen. Vrienden doen ook mee. Zo kom ik aan de Koreaanse: de man van een vriendin is piloot. Of ik krijg een appje van een vriendin op vakantie: of ik de Sloveense versie al heb. Zweedse vrienden van me hebben eerst geholpen er een te vinden, en me daarna gedwongen eruit voor te lezen. Blijkbaar was mijn uitspraak niet bepaald perfect...

Waarom juist *Le Petit Prince*? Het is een mooi, ontroerend boek. Om te beginnen heeft de schrijver het opgedragen aan een vriend, niet aan de volwassen vriend, maar aan het kind dat hij ooit was. Zo spreekt het denk ik het kind in ons allemaal aan. Het boek werkt goed om kinderen uit te leggen hoe de wereld in elkaar zit, en voor grote mensen om zichzelf weer even te kalibreren. Wat is het essentiële in het leven?

Dan nog, waarom juist dit boek en niet bijvoorbeeld *Winnie de Poeh*? Of, meer van nu, *De jongen, de mol, de vos en het paard*? Dat

weet ik niet. Waarom was die mevrouw in Ter Aar dol op puddingvormen en niet cupcakevormen? Ik weet het niet. Wel weet ik dat ik op deze manier nog even verder kan. *Le Petit Prince* is een van de meest vertaalde boeken ter wereld, alleen de bijbel heeft meer vertalingen. Ik kan dus nog even door met mijn zoektocht. En wie weet, misschien komt er later als ik oud ben een *Le Petit Prince*-tentoonstelling in het dorpje waar ik dan woon! <<

foto Franka Riesmeijer

Hoop houden

tekst Flora Visser-van Enkhuizen

Werken in De Lytse Streek – de gemeente rond Witmarsum, Franeker en Itens – betekent ook dat ik me bewaarder voel van het doperse verhaal, geschiedenis en heden.

In deze rol wordt vaak een beroep op me gedaan. Met name als ik als vrijwilliger mensen ontvang en rondleid in Pingjum en Witmarsum, of als er bij een viering ineens broeders en zusters uit een andere plek op de wereld in onze vermaning zitten.

Deze bezoekers komen omdat ze die geschiedenis, die ze vaak als hun roots beschouwen, willen

belevén. Ze willen de verhalen horen en zien wat er te zien is. Ik vind het altijd weer inspirerend en verrassend dat mensen werkelijk geïnteresseerd zijn in hoe we hier nu doopsgezind zijn. En ook wat het voor hen betekent hier te zijn. Vaak barst een groep in het Schuilkerkje in zingen uit!

Het werk hier maakt dat ik me steeds meer verbonden voel met onze streek. Vaak zit ik even bij

het monument op het bankje, in de stilte, gewoon om na te denken. Volgens de verhalen preekte Menno hier – wat zou hij gezegd hebben? Wat wij nu heel gewoon vinden: een bijbeltekst en dan een overdenking, de tekst vertalen naar nu – dat was toen vernieuwend. En inspirerend: mensen kwamen luisteren. Hoe zou het zijn als we nú luisteren naar de Geest en vernieuwen, echt vernieuwen?

Hier liep Menno; dichterbij kun je bijna niet komen

In Pingjum, in de Victoriuserk waar Menno werkte, vraag ik de mensen altijd met hun voeten over de grond te schuiven. Hier liep Menno; dichterbij kun je bijna niet komen. En in Witmarsum. Als ik de klokken van de Koepelkerk daar hoor luiden, weet ik dat een van die klokken er al hing toen Menno hier werkte. Soms loop ik een stuk over de Halsbân, een heel oude zeewering, tussen Pingjum en Witmarsum. Daar liep Menno, met zijn boeken verstopt onder zijn pij, toen hij naar Witmarsum verhuisde.

Onze vermaning staat op die oude zeewering. De plek laat zien

hoe mensen altijd weer hebben gezocht naar een manier om hun leven op te bouwen, ondanks tegenslagen nooit ontmoedigd.

Het lijkt wel of dit gebied zo'n 'dunne plaats' is, waar je de Geest extra goed kunt voelen. Als ik om me heen kijk zie ik dat de Geest, die in de tijd van Menno goed merkbaar was, ook nu blijft bewegen. In Witmarsum wordt dankzij de inzet van mensen uit het dorp een prachtige tentoonstelling geopend over Menno en de doperse beweging, die mensen aan het denken zet over de keuzes van nu. En de doops-

gezinde gemeente is samen met de Stichting Menno Simons SDMF een plan aan het ontwikkelen voor een aanbouw, om bezoekers goed te kunnen ontvangen en vooral het verhaal te blijven vertellen.

Dat geeft hoop, soms tegen de klippen op. Want of het nu gaat om je te beschermen tegen het water of om te schuilen tegen de verhalen van geweld die ons overspoelen, hoop maakt dat we verder gaan en dat ons verhaal niet alleen een goede herinnering blijft. <<

WITMARSUM mag te recht op MENNO SIMONS roemen
En Nederland in hem zijn Kerkhervormer noemen
Hier was het daar hij stouit het Priesteryuk verbrak
En in dit Huisje het eerst naar t'vrij geneten sprak

Souvenirlepelkje dat in het Schuilkerkje in Pingjum wordt verkocht

– losgescheurd van haar familie

Het souvenir van Rachel

Een souvenir is een object dat je krijgt of meeneemt ter herinnering aan iemand of iets.

tekst Carolien Cornelissen

Het is een kleinood dat je koestert en waarvan de aanblik je terugbrengt naar een andere tijd, een andere plaats. Hoewel de bijbel steeds weer oproept om te herinneren en te gedenken, en daar ook wel voorwerpen aan te pas komen, is het niet makkelijk om een bijbelverhaal over een souvenir te vinden. En dat is niet alleen omdat het toerisme in die dagen nog niet ontwikkeld was.

Sommige herinneringsobjecten waarover de bijbel vertelt zijn gewoonweg niet bedoeld om mee te nemen. Zoals de altaren die Abraham op verschillende plaatsen opricht voor de Heer.¹ De steen die Jacob wijdt ter herinnering aan zijn droom waar in God aan hem verscheen.² Of de twaalf stenen die Jozua in de Jordaan laat plaatsen, als gedenkteken dat het volk op deze plek met hulp van de Heer door de rivier is getrokken, het Beloofde Land in.³ Al deze gedenksteden hebben alleen betekenis op de

plaats waar ze zijn opgericht; ze markeren de plek als buitengewoon. Daarnaast zou het ook vrij onpraktisch zijn geweest om ze onderweg mee te nemen.

Herinneren en gedenken wordt in de bijbel, behalve aan voorwerpen, ook verbonden aan rituelen en feesten. Het joodse Pesach, met de maaltijd waarvan elk gerecht een symbolische betekenis heeft die de uittocht en de bevrijding in herinnering brengt, is hiervan een goed voorbeeld. Maar ook dat is geen souvenir.

De twee stenen platen in de Ark van het Verbond zijn én voorwerpen én bedoeld om mee te nemen. Ze herinneren aan het verbond van God met Israël. De platen worden meegedragen tijdens de tocht door de woestijn. Pas na lange omzwervingen vinden ze een vaste plek in de tempel. Maar een souvenir? Nee, want de platen fungeren niet als gekoesterde herinnering aan vroeger tijden.

Want dat valt op, zowel bij de stenen platen als de andere herinneringstekens: ze zijn niet bedoeld om het verleden te koesteren – juist niet. De altaren, stenen, feesten en de platen verwijzen naar breekpunten in het bestaan. Naar het moment dat een aartsvader of het volk een nieuwe weg, de weg van God, inslaat, op een breekpunt staat of een nieuwe fase ingaat. Het is het nieuwe waarnaar deze gedenktekens willen verwijzen! Tevens houden ze een waarschuwing in, om niet terug te keren naar het oude leven met zijn oude gewoonten en oude goden. Dat is dus precies het omgekeerde van wat een souvenir beoogt, namelijk je terugbrengen naar vroeger.

Maar hoe zit het dan met Rachel en de godenbeeldjes van haar vader? Waarom neemt zij die mee als zij haar geboortegrond verlaat?⁴ Aartsvader Jacob woont en werkt bij zijn oom Laban. Hij is getrouwd met diens dochters Lea en Rachel. Na twintig jaar beginnen de verhoudingen tussen Jacob en zijn schoonvader wat te verzuren. Als God hem dan oproept om terug te gaan naar het land van zijn voorouders, besluit hij te vertrekken. Met vee, vrouwen en kinderen gaat hij er

zonder afscheid te nemen vandoor. Vlak voor vertrek, als Laban van huis is, steelt Rachel de godenbeeldjes van haar vader. Waarom? Wat wil ze ermee? De bijbeltekst geeft geen verklaring, bijbeluitleggers door de eeuwen heen des te meer.

Een midrasj stelt dat Rachel de beeldjes steelt uit nobele motieven. Ze zou hebben willen voorkomen dat haar vader Laban in afgoderij zou vervallen. Andere joodse uitleggers zien dat heel anders. Beeldjes van familiegoden werden gebruikt bij waarzeggerij. Rachel zou ze gestolen hebben om te voorkomen dat deze goden aan Laban zouden verklappen waarheen Jacob met vrouwen en kinderen gevlucht was. Weer anderen vertellen dat Rachel de familiegoden meeneemt om zo de erfopvolging in Labans familie voor Jacob en zijn zonen – en dan in het bijzonder haar eigen zoon – te claimen.

Of speelt Rachels onvruchtbaarheid een rol? Veel goden in het oude Nabije Oosten waren vruchtbaarheidsgoden. Ze zorgden voor vruchtbaarheid van land, vee en vrouwen. Rachel heeft maar één zoon, terwijl haar zuster Lea zes zonen en een dochter heeft; een kwestie die tot veel rivaliteit tussen beide zusters leidt. Zou Rachel gehoopt hebben dat de huisgoden haar meer zonen zouden schenken?

Of hoopt zij met het stelen van de godenbeeldjes nog meer in Jacobs gunst te komen? Hij houdt wel meer van haar dan van Lea, maar toch – zij heeft maar één zoon en dat verlaagt haar status. Met het stelen van de goden-

beeldjes wordt Rachel *partner in crime*. Waar Jacob 'het hart van Laban besteelt' (hem bedriegt) door er heimelijk vandoor te gaan met diens dochters en kleinkinderen, zo besteelt Rachel haar vader door zijn beeldjes mee te nemen.⁵

Misschien ook wil Rachel gewoon iets van thuis bij zich hebben.⁶ Iets tastbaars dat herinnert aan haar jeugd, toen ze de mooiste dochter was en in het middelpunt van de belangstelling stond. Nu moet ze haar man delen met haar zus. Nu wordt ze losgescheurd van haar familie, omdat haar man wil vertrekken, de stem van een vreemde god achterna. En hoewel beide zussen volmondig instemmen met dit plan,⁷ is het toch een onzekere onderneming. Die huisgodjes bieden haar houvast. Ze zijn als een souvenir, een gekoesterd kleinood dat haar terugbrengt naar een andere tijd, een andere plaats. Een scherp contrast met Gods bedoeling. Hij roept deze familie immers op te breken met het verleden en een nieuwe weg in te slaan, Zijn weg.

En de godenbeeldjes? Geluk hebben ze Rachel niet gebracht: ze sterft bij de geboorte van haar tweede zoon.⁸ De beeldjes hebben dan al afgedaan; samen met andere godenbeeldjes worden ze door Jacob begraven onder de terebint bij Sichem.⁹ Dat rijmt dan wel met Gods oproep: breek met je oude leven en je oude goden, en ga de weg die Ik je wijs. <<

Venus von Willendorf
Natuurhistorisch Museum
Wenen (foto Wikicommons)

- 1 Genesis 12:7, 8, 13:18, 26:25
- 2 Genesis 28:18
- 3 Jozua 4:6-7
- 4 Genesis 31:19
- 5 Piet van Veldhuizen in *Waarom heb je mijn goden gestolen?*, Interpretatie 12/1 (2004), p. 18-20
- 6 o.a. Piet van Veldhuizen en Nico ter Linden, *Het verhaal gaat, deel 1*, hfd 33
- 7 Genesis 31:14-16
- 8 Genesis 35:16-18
- 9 Genesis 35:4

foto Eddie Carolina Stigson

Het is het eerste weekend van juli, 2022. De Ring Midden-Nederland houdt een bijeenkomst in Dopersduin.

tekst Willemijn Heerlien

Dopersduin, School

Samen kan er meer

Een groep leden van aangesloten gemeenten en een aantal van hun voorgangers komen samen om een etmaal lang kennis met elkaar te maken en te onderzoeken of en hoe ze met elkaar de toekomst kunnen ingaan. De bijeenkomst is zorgvuldig voorbereid en de aanwezigen hebben hun huiswerk gedaan door in hun gemeente navraag te doen naar hoe men de toekomst ziet.

Het is een van de eerste bijeenkomsten die ik bijwoon in mijn nieuwe rol als consulent gemeenteondersteuning. Ik verwonder me over de vanzelfsprekendheid waarmee er snel een hechte groep ontstaat. In de loop van de avond ben ik bijna vergeten wie ook weer bij welke gemeente hoort. De bereidheid om buiten de eigen gemeente te

denken is groot. Er is een hoop gemeenschappelijkheid, niet alleen in het geloven en het gemeentezijn, maar ook voor wat betreft de problematiek. Zoals het tekort aan bestuurders, de toenemende moeite om het zakelijke gedeelte van de gemeente draaiende te houden en de gestage afname van het ledental. Terwijl de leden van deze Ring in de gelukkige omstandigheid zijn dat hun gemeenten nog voorgangers hebben, en de afstanden tussen de verschillende gemeenten relatief klein zijn.

Tijdens de inspirerende en hoopvolle bijeenkomst ontstaat het idee om verder te onderzoeken hoe onderlinge samenwerking, zowel op Ring- als op gemeenteniveau, versterkt kan worden en versterkend kan werken. Inderdaad wordt daar de maanden erna concreet gevolg aan gegeven, zowel op bestuursniveau als binnen het Ringconvent.

foto Kalle Brüsewitz

Nu nadenken

Sinds mijn aanstelling in juni 2022 als consulent gemeenteondersteuning heb ik veel gemeenten bezocht en vele (regionale) bijeenkomsten, zoals bovengenoemde, bijgewoond. De uitdagingen die een autonome doopsgezinde gemeente in deze tijd heeft, staan niet op zichzelf. Het is niet nieuw dat er bij veel gemeenten sprake is van krimp, zowel van het aantal gemeenteleden en bestuurders als van het aantal beschikbare voorgangers. Dat kan een kerkenraad behoorlijk wat zorgen geven.

Het algehele beeld is dat we veelal in hetzelfde schuitje zitten, maar dat nog niet helemaal duidelijk is waar we naartoe varen. Voor velen is het grootste vraagstuk hoe we het beste naar de toekomst toe kunnen bewegen. Laat staan hoe die toekomst eruit zal zien. Toch kunnen we daar het beste, nu er nog ruimte is, alvast over nadenken. Zeker wanneer er nog voldoende menskracht is en een voorganger die dat proces kan begeleiden.

Workshop

In november 2022 organiseerden het seminarium en de ADS in dat licht in Heerenveen een workshop voor kerkenraden, in aanwezigheid van het FDS-bestuur. Er deden in totaal elf gemeenten mee die vacant waren of dat in de komende vijf jaar zullen worden. Landelijk is het aantal voorgangers dat de komende jaren met emeritaat gaat al groot, maar in het Noorden van het land is het een aanstaand feit. Een grote poule van nieuwe voorgangers is er niet. Daarom moet er vooruitgedacht worden.

Het doel van de workshop was vooral om verbinding te leggen tussen de gemeenten onderling, juist vanuit de vraag na hoe om te gaan met het vacant zijn of worden. Achterliggende gedachte was dat de gemeenten er niet alleen voor staan en elkaar vanuit hun gemeenschappelijkheid kunnen vinden.

Uit de gesprekken bleek openheid en nieuwsgierigheid naar elkaar. Velen benoemden het belang van een goede voorganger, en zorgen om de toekomst van de eigen gemeente werden gedeeld. Vanuit de ADS werd verteld over de verschillende samenwerkingsvormen elders in het land. Zoals het team van regiopredikanten in het GDS-gebied, in de provincie Groningen, en de regiopredikant in Noord-Holland Noord en in de Zaanstreek. Het was een goede bijeenkomst waarin nieuwe contacten ontstonden en waar inmiddels op lokaal niveau zoekend een vervolg aan is gegeven.

Het advies: zoek verbinding

Samenwerken?

Veel gemeenten hebben vaak al van alles geprobeerd om de hedendaagse uitdagingen het hoofd te bieden. Vaak wordt dat logischerwijs eerst binnen de eigen gemeente onderzocht, bijvoorbeeld door een commissie 'toekomst'. Of er wordt een andere bestuursstructuur ingericht, met een kleinere kerkenraad. En op sommige plekken wordt voorzichtig gekeken naar de mogelijkheden van samenwerking.

Samenwerken kan op allerlei manieren. Bijvoorbeeld regionaal, door contact te leggen met omliggende doopsgezinde gemeenten zoals in de eerder genoemde voorbeelden. Vooral bij het beroepen van een nieuwe voorganger is dit een goede optie, niet in de laatste plaats om een aantrekkelijke aanstelling te kunnen aanbieden. Meerdere kleine vacatures maken immers één grotere aanstelling. Maar je kunt ook lokaal contact leggen met andere kerkgenootschappen, want vaak spelen daar dezelfde problemen. Er zijn verschillende voorbeelden van samenwerkingsvormen in het land.

Voors en tegens

Toch zijn er allerlei argumenten om het pad van samenwerking te mijden. Zoals het gebrek aan mobiliteit van de oudere gemeenteleden, waardoor ze niet naar een andere kerk kunnen dan die van hun eigen gemeente. Of dat de eigen gemeente en wat de leden daar willen het belangrijkste is, en dat die liever niet met andere gemeenten willen samenwerken. Of hoe belangrijk het behoud van het eigen kerkgebouw is vanwege de rijke geschiedenis.

De autonomie van de eigen gemeente en het daarbij horende gevoel is iets om serieus te nemen. Maar samenwerking betekent niet dat je dat dat ineens kwijt bent. Het vertrekpunt is altijd de eigen gemeente. Van daaruit verbind je je met anderen. Als de toekomst ongewis is, de voorganger weggaat of de kerkenraad moeilijk te vullen is, is het advies: zoek verbinding met andere gemeenten. Of leg contact met de ADS en vraag die om mee te denken.

Nog vaak denk ik aan dat etmaal in juli. Hoe er zomaar iets ontstond, in één dag. Samen kan er meer – en dat is een hoopvolle gedachte! <<

Willemijn Heerlien
is consulent gemeenteondersteuning.
willemijn.heerlien@ads.nl

Dit jaar collecteert de ADS digitaal. Op de speciale collectepagina op de website vindt u een overzicht van de doelen van dit jaar.

U kunt via die pagina doneren door geld over te maken naar het in de omschrijving genoemde rekeningnummer (zoals u gewend bent), of via een QR-code. Deze QR-code scant u met de foto-app van uw telefoon.

De website vindt u via www.doopsgezinden.nl/collecten, of door het scannen van de QR-code op deze pagina. Dan komt u direct op de juiste website.

Als uw e-mailadres bij de ADS bekend is krijgt u een persoonlijke betaallink in uw mailbox, als vervanging van de collectebrief. Vindt u dat handig voor een volgende keer, geef dan uw e-mailadres door aan de ADS.

Dit zijn de collectedoelen voor de komende maanden

juni Inloophuis De Ruimte

Inloophuis De Ruimte is in 1988 vanuit de doopsgezinde traditie begonnen als een 'huiskamer voor de buurt' en is daarmee de oudste buurthuiskamer van Almere. Wij willen een plek zijn waar mensen welkom zijn, puur om wie ze zijn. Niet om wat ze doen, wie ze kennen, of wat ze hebben. De basis van de activiteiten in het Inloophuis wordt gevormd door het werk van vrijwilligers tijdens de open inloop. Naast de open inloop worden ook andere activiteiten georganiseerd: wekelijks is er een maaltijdgroep, een wandelgroep, en een spreekuur voor mensen met vragen over hun financiële situatie en hulp bij het aanvragen van voorzieningen. Ook kennen we het gebarencafé voor doven en slechthorenden, bieden we cursussen geweldloos communiceren en is er een groep die comforters maakt voor o.a. vluchtelingen uit Syrië en

Oekraïne. Daarnaast houdt de doopgezinde gemeente Almere haar vieringen en vergaderingen in het Inloophuis. Juist omdat het Inloophuis een plek is waar iedereen terecht moet kunnen, willen we graag een invalidentoilet inrichten. Met de opbrengst van deze collecte willen we dat realiseren. www.inloophuisderuimte.nl

augustus Gemeenschap voor DG Broederschapswerk

De GDB biedt materiaal, trainingen en retraites voor bezinning binnen gemeenten. De basis van het werk van de GDB bestaat uit het organiseren van retraites, het ontwikkelen van een themamap bij het jaarthema, het aanbieden van trainingen en het ondersteunen van vacante gemeenten. In een retraite wordt de verbinding gezocht met onszelf en de a(A)nder, door middel van de

stilte van de natuur en door het klankbord van een metgezel. Van 1 t/m 3 november is een retraite gepland in Fredeshiem.

Verschillende gemeenten gebruiken jaarlijks de themamap. Dit jaar heeft de map als thema 'Geloven beweegt ons', tevens het thema van de Assemblee van de Wereldraad van Kerken afgelopen najaar. De map zal halverwege dit jaar gratis te downloaden zijn op de site van de GDB. Het is daarnaast mogelijk om de geprinte versie tegen kostprijs bij de GDB te bestellen.

In samenwerking met de Doopsgezinde Zending biedt de GDB cursussen aan voor lekenprekers. En in samenwerking met het Doopsgezind Seminarium zal op 26 augustus een dag worden georganiseerd over doperse educatie, waar geïnventariseerd wordt wat voor soort educatie de gemeenten wensen. << www.doopsgezind-bezinning.nl

Muziek is een belangrijk onderdeel van ons leven. Liedjes die je doen denken aan belangrijke momenten van je leven, samen zingen in de kerk, muziek waar je kippenvel van krijgt.

In deze column duiken we in wat muziek voor iemand betekent. Ditmaal komt **Machteld Stam-Timmer**, directeur van de ADS, aan het woord.

Welk (niet-kerkelijk) lied is momenteel jouw tophit?

In de tijd dat ik studeerde en op kamers woonde, deed ik als ik op mijn kamer kwam meteen de radio aan. Dat was een getto-blaster, een draagbaar apparaat waar zowel een radio, een cassetterecorder als een cd-speler in zaten. Heel wat groter dan de mobieltjes waar we tegenwoordig alles op kunnen afspelen! Ik luisterde meestal naar Hilversum 3, waar in programma's als *De Avondspits* de hits van die tijd gedraaid werden.

Nu beluister ik veel minder vaak muziek, maar wél als ik alleen in de auto zit. Wat voor soort muziek hangt vaak van mijn stemming af, en ook of ik luidkeels mee kan zingen om wakker te blijven. Ik heb geen specifieke tophit. Mijn *guilty pleasure* bestaat uit liedjes van Kinderen voor Kinderen. Niet alleen vanwege de vrolijk dansende en zingende kinderen uit het Gooi, maar ook vanwege de thema's die in die liedjes aan bod komen. Van erbij horen, tot aan hoe belangrijk opa en oma zijn. Of het onroerende lied van jaren geleden over een jongen die niet meer langs de Lek wil fietsen, omdat zijn vader met wie hij dat altijd deed is overleden.

Welk lied uit je jeugd is nog steeds belangrijk voor je?

Samen zingen in de kerk heb ik altijd heel fijn gevonden. Ik was tien jaar toen het vorige Liedboek voor de Kerken uitkwam. Ik heb daar veel liederen uit geleerd en gezongen. Mijn moeder was organist en we hielden onderling regelmatig een wedstrijdje wie wist welk nummer een bepaald lied in het Liedboek had.

Het lied 'Wij moeten Gode zingen' van Willem Barnard en Willem Vogel stond in het vorige Liedboek en is ook in het huidige Liedboek opgenomen. Wij hadden toen ik jong was thuis een LP met liederen uit het nieuwe Liedboek van destijds, gezongen door het Haags Kinderkoor. Die LP is helaas kwijt geraakt. Maar nog steeds hoor ik als dat lied gezongen wordt in mijn hoofd de tweede stem van de begeleiding op die LP.

Welk lied zou jij iedere zondag wel in de dienst willen horen en meezingen?

Nu Huib Oosterhuis overleden is, is er terecht veel aandacht voor de vele liederen die hij geschreven heeft. Zelf ben ik vooral een liefhebber van de liederen van Sytze de Vries. Naast de liederen die in het Liedboek zijn opgenomen

heeft hij veel Engelse hymnen vertaald. Ik vind de melodieën van veel van die hymnen in combinatie met het taalgebruik van Sytze de Vries erg mooi. Ik weet dat ik hiermee het gras voor andere doopsgezinden wegmaai omdat die dat ook vinden, maar het lied 'Zolang wij ademen' van Sytze de Vries vind ik prachtig.

Wat is de mooiste zin van dit lied? Waarom raakt deze tekst je?

Deze zin uit het lied raakt mij het meest: 'Al is mijn stem gebroken, mijn adem zonder kracht, het lied op andere lippen draagt mij dan door de nacht.'

Ik vind dat een liefdevolle en troostende tekst. Als woorden tekortschieten lukt het vaak nog wel om te zingen. Maar als het verdriet je teveel is of zo zwaar dat je zelfs niet meer kunt zingen, hoe troostend is het dan wanneer anderen de melodie van je overnemen. Dát is nabij zijn – je hoeft het niet alleen te doen.

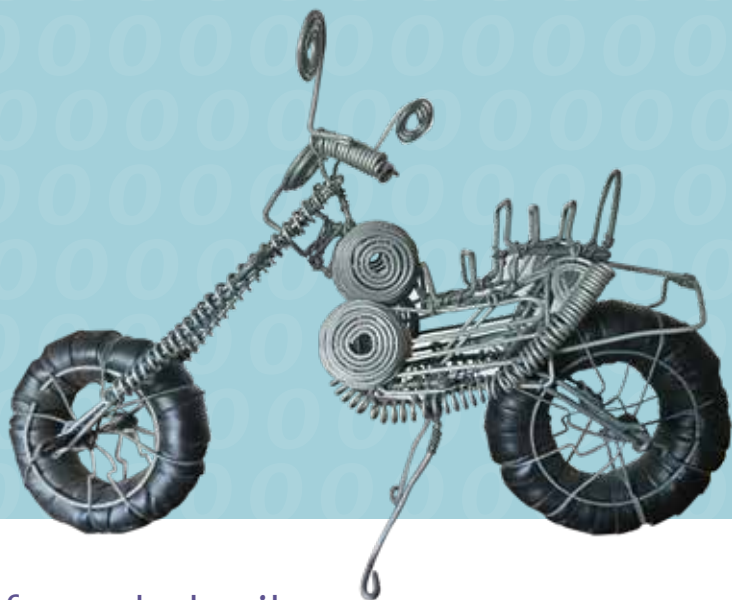
Hoe wil je dit lied het liefst begeleid hebben? Met orgel, piano of toch een ander instrument?

Ik ben kind van een organist. Met goede orgelbegeleiding is het heerlijk zingen. <<

foto Ramon Phillippo

motor

Al jaren hebben we thuis de afspraak dat ik van mijn reizen geen souvenirs meeneem.

tekst & foto **Henk Stenvers**

Tijdens de korte reizen is er vaak weinig tijd om ze te kopen en het huis zou te vol raken. Daarnaast krijg ik bij het bezoeken van broeders en zusters in het buitenland vaak al cadeautjes. In mijn klerenkast hangen bijvoorbeeld veelkleurige hemden uit Afrika, batik-shirts uit Indonesië en jasjes uit India. Op planken staan beeldjes en herdenkingsplaquettes. Op meer souvenirs zitten ze thuis niet te wachten.

Toch springen er soms dingen uit die een speciale betekenis hebben gekregen. In mijn werkkamer staat een model van een motorfiets, gemaakt van ijzerdraad. Een staaltje huisvlijt. Ik kreeg dit van Enock, een Mennonite Bishop uit Zambia. Hij was lid van de Deacons Commission van Mennonite World Conference, waar ik toen secretaris van was. We waren met een kleine delegatie van drie personen op bezoek bij de Mennonite geloofsgemeenschappen in Angola: een Canadese zuster, hij en ik.

Op een gegeven moment waren we op bezoek bij een oudere leider van een van de gemeenschappen. Een aantal jaren eerder was daar een afsplitsing geweest van jonge pastors die niet meer konden instemmen met zijn beleid. Hij was verbitterd en boos, ook op Mennonite World Conference. Het kostte moeite om een afspraak te maken, maar uiteindelijk waren we er dan toch.

Het gesprek begon ongemakkelijk met een tirade over verraad en kerken die van hem 'gestolen' waren, en ga zo maar door. Mijn Canadese zuster en ik reageerden meteen met directe vragen en opmerkingen – we komen tenslotte uit culturen waar directe communicatie met weinig omwegen gewoon is. Maar dat was olie op het vuur. Onze gastheer werd bozer en bozer. Enock was stil...

Toen ik dacht dat het gesprek uit de hand zou lopen, nam Enock het woord. Op zachte, rustige toon begon hij een verhaal te vertellen. Het ging over een gemeentelid uit de gemeente waar hij pastor was. Deze man had lang in de gevangenis gezeten en nadat hij vrij gekomen was kon hij in zijn geest de cel niet verlaten, hij was bleef opgesloten. Ik vertel het nu in twee zinnen, Enock deed er wel een kwartier over. En tot mijn verbazing werd onze oude boze broeder rustig, luisterde en kalmeerde. Toen Enock was uitgesproken was een gewoon gesprek mogelijk en konden we uiteindelijk, na de 'verplichte' groepsfoto's, op een goede manier afscheid nemen.

Het was mijn eerste directe confrontatie met de uitdagingen van interculturele communicatie. Iets dat voor besturen in Mennonite World Conference een voortdurende uitdaging is. En dat souvenir, het motormodel dat hij mij na die reis gaf, herinnert mij aan deze praktijkles van een wijze, dierbare broeder. <<

Henk Stenvers is president van Mennonite World Conference